

কবিতাত অনুকৰণ আৰু কল্পনাৰ স্থান, চিত্ৰকল্পবাদ আৰু প্ৰতীকবাদ

কবিতা সাহিত্যৰ এক গুৰুত্বপূৰ্ণ আৰু সংবেদনশীল শিল্পৰূপ। মানুহৰ জীৱন-অভিজ্ঞতা, প্ৰকৃতি, অনুভূতি, চিন্তা, কল্পনা আৰু সমাজবাস্তৱতাক কবিয়ে ভাষাৰ শিল্পময় প্ৰয়োগৰ জৰিয়তে কবিতাত প্ৰকাশ কৰে। কিন্তু কবিতা বাস্তৱৰ কেৱল ছবছ প্ৰতিলিপি নহয়। বাস্তৱৰ অভিজ্ঞতা কবিৰ মনত প্ৰৱেশ কৰাৰ পিছত কল্পনা, অনুভূতি, চিত্ৰকল্প আৰু প্ৰতীকৰ মাধ্যমেৰে এক নতুন নান্দনিক ৰূপ লাভ কৰে। এই প্ৰক্ৰিয়াত অনুকৰণ আৰু কল্পনা কবিতাৰ সৃষ্টিৰ মৌলিক ভিত্তি, আনহাতে চিত্ৰকল্পবাদ আৰু প্ৰতীকবাদ কবিতাৰ প্ৰকাশভংগীক গভীৰ, ব্যঞ্জনাময় আৰু বহুমাত্ৰিক কৰি তোলে।

১. কবিতাত অনুকৰণৰ স্থান

সাহিত্যত 'অনুকৰণ'ৰ ধাৰণাটো প্ৰাচীন। গ্ৰীক দাৰ্শনিক প্লেটো আৰু এৰিষ্টটলৰ সাহিত্য-চিন্তাত *Mimesis* বা অনুকৰণৰ ধাৰণাই বিশেষ স্থান লাভ কৰিছে। এৰিষ্টটলৰ মতে, মানুহৰ অনুকৰণ কৰাৰ প্ৰবৃত্তি স্বাভাৱিক আৰু শিল্প সেই স্বাভাৱিক প্ৰবৃত্তিৰ এক সৃষ্টিশীল প্ৰকাশ।

কিন্তু সাহিত্যিক অনুকৰণক কেৱল বাস্তৱৰ নকল বুলি বুজিলে ধাৰণাটো অসম্পূৰ্ণ হৈ পৰে। কবিয়ে বাস্তৱ জীৱনৰ কোনো ঘটনা, দৃশ্য বা অনুভূতি গ্ৰহণ কৰি তাক নিজৰ মানসিক অভিজ্ঞতা আৰু শিল্পবোধেৰে পুনৰ-সৃষ্টি কৰে। অৰ্থাৎ কবিতাৰ অনুকৰণ হৈছে বাস্তৱৰ সৃষ্টিশীল পুনৰ্নিৰ্মাণ।

উদাহৰণস্বৰূপে, এজন কবিয়ে বৰষুণৰ দৃশ্য দেখিলে কেৱল 'বৰষুণ পৰিছে' বুলি বৰ্ণনা নকৰে। সেই বৰষুণ তেওঁৰ বাবে হয়তো শৈশৱৰ স্মৃতি, প্ৰিয়জনৰ কথা, বিচ্ছেদৰ বেদনা অথবা নতুন আশাৰ প্ৰতীক হৈ উঠিব পাৰে। এইখিনিতে অনুকৰণৰ সৈতে কবিৰ ব্যক্তিগত অনুভূতি আৰু কল্পনা যুক্ত হয়।

সেয়ে কবিতাত অনুকৰণে—

১. বাস্তৱ জীৱনৰ সৈতে কবিতাৰ সম্পৰ্ক স্থাপন কৰে।
২. মানৱজীৱনৰ সুখ-দুখ, প্ৰেম-বিৰহ, আশা-নিৰাশা আদি প্ৰকাশৰ উপাদান যোগায়।
৩. সমাজ আৰু সময়ৰ প্ৰতিচ্ছবি দাঙি ধৰে।
৪. প্ৰকৃতি আৰু মানৱজীৱনৰ আন্তঃসম্পৰ্ক প্ৰকাশ কৰে।
৫. বাস্তৱ ঘটনাক নান্দনিক ৰূপ প্ৰদান কৰে।

এইদৰে কবিতাৰ অনুকৰণ যান্ত্ৰিক নকল নহয়; ই বাস্তৱৰ শিল্পময় পুনৰ্সৃষ্টি।

২. কবিতাত কল্পনাৰ স্থান

কবিতাৰ সৃষ্টিৰ ক্ষেত্ৰত কল্পনাৰ ভূমিকা অনস্বীকাৰ্য। বাস্তৱ জীৱনৰ কোনো ঘটনা বা অভিজ্ঞতা কবিৰ মনত যেতিয়া এক বিশেষ অনুভূতিৰ সৃষ্টি কৰে, তেতিয়া কল্পনাই সেই অনুভূতিক নতুন ৰূপ দিয়ে।

কল্পনাৰ জৰিয়তে কবিয়ে বাস্তৱ জগতৰ সীমা অতিক্ৰম কৰি নতুন জগত সৃষ্টি কৰিব পাৰে। তেওঁ আকাশক কেৱল আকাশ হিচাপে নেদেখি প্ৰিয়জনৰ চকু, সপোনৰ সীমা বা অসীম আকাংক্ষাৰ সৈতে তুলনা কৰিব পাৰে। নদী তেওঁৰ বাবে কেৱল পানীৰ প্ৰবাহ নহৈ জীৱনৰ গতিৰ প্ৰতীক হ'ব পাৰে।

কল্পনাই সাধাৰণক অসাধাৰণ কৰি তোলে। এই কাৰণেই কবিতাত কল্পনাক বহু সময়ত সৃষ্টিশীল শক্তি বুলি কোৱা হয়।

কল্পনাৰ দুটা বিশেষ দিশ লক্ষ্য কৰিব পাৰি—

ক) পুনঃসৃষ্টিমূলক কল্পনা

ই ইতিমধ্যে দেখা বা অনুভৱ কৰা কোনো বস্তু, ঘটনা বা দৃশ্যক নতুন ৰূপত মনত পুনৰ গঠন কৰে। উদাহৰণস্বৰূপে, কবিয়ে দেখা সন্ধিয়াৰ আকাশক স্মৃতি আৰু অনুভূতিৰ সৈতে সংযোগ কৰি কবিতাৰ ৰূপ দিব পাৰে।

খ) সৃষ্টিমূলক কল্পনা

ই সম্পূৰ্ণ নতুন সংযোগ আৰু নতুন মানসিক জগত সৃষ্টি কৰে। বাস্তৱত নথকা কোনো দৃশ্য, চৰিত্ৰ বা পৰিস্থিতিও কবিৰ কল্পনাত সৃষ্টি হ'ব পাৰে।

সেয়ে কল্পনাই কবিক—

- উপমা আৰু ৰূপক সৃষ্টি কৰিবলৈ,
- বিমূৰ্ত অনুভূতিক দৃশ্যমান কৰিবলৈ,
- অতীত-বৰ্তমান-ভৱিষ্যৎক সংযোগ কৰিবলৈ,
- প্ৰকৃতি আৰু মানৱমনৰ মাজত সম্পৰ্ক স্থাপন কৰিবলৈ,
- আৰু নতুন নান্দনিক জগত নিৰ্মাণ কৰিবলৈ সহায় কৰে।

অনুকৰণ আৰু কল্পনাৰ সম্পৰ্ক

অনুকৰণ আৰু কল্পনা পৰস্পৰ-বিৰোধী নহয়। বৰং কবিতাৰ ক্ষেত্ৰত দুয়োটাই পৰস্পৰৰ পৰিপূৰক। অনুকৰণে কবিক বাস্তৱৰ উপাদান দিয়ে আৰু কল্পনাই সেই উপাদানক শিল্পৰ ৰূপ দিয়ে।

অৰ্থাৎ—বাস্তৱ → অনুকৰণ → কল্পনা → শিল্পময় প্ৰকাশ → কবিতা

এই প্ৰক্ৰিয়াৰ ফলতেই কবিতা জীৱনৰ সৈতে সম্পৰ্কিত হৈও কেৱল বাস্তৱৰ প্ৰতিলিপি হৈ নাথাকে।

৩. চিত্ৰকল্পবাদ

কবিতাৰ অন্যতম শক্তিশালী প্ৰকাশ-কৌশল হৈছে চিত্ৰকল্প বা *Imagery*। 'চিত্ৰকল্প' মানে এনে শব্দ-ব্যৱহাৰ, যাৰ জৰিয়তে পাঠকৰ মনত কোনো দৃশ্য, শব্দ, গন্ধ, স্পৰ্শ, স্বাদ বা অনুভূতিৰ মানসিক ছবি সৃষ্টি হয়।

কবিতাই কেৱল বুদ্ধিৰে নহয়, ইন্দ্ৰিয় আৰু অনুভূতিৰ জৰিয়তেও পাঠকৰ সৈতে যোগাযোগ কৰে। চিত্ৰকল্পই এই যোগাযোগ অধিক শক্তিশালী কৰে।

১. দৃশ্যচিত্ৰ:

চকুৰে দেখা দৃশ্যৰ মানসিক ছবি সৃষ্টি কৰে। যেনে—জোনাকত ভিজি থকা নীৰৱ নদী, সেউজীয়া পথাৰ, শুকাই যোৱা পাত আদি।

২. শ্ৰৱ্যচিত্ৰ:

শব্দ বা ধ্বনিৰ অনুভূতি সৃষ্টি কৰে। যেনে—নদীৰ কলকলনি, চৰাইৰ মাত, বৰষুণৰ টোপালৰ শব্দ আদি।

৩. ঘ্ৰাণচিত্ৰ:

কোনো গন্ধৰ অনুভূতি সৃষ্টি কৰে। যেনে—ভিজা মাটিৰ গন্ধ, ফুলৰ সুবাস আদি।

৪. স্পৰ্শচিত্ৰ:

ঠাণ্ডা বতাহ, কোমল পোহৰ, বৰষুণৰ টোপাল আদি স্পৰ্শৰ অনুভূতি জগাই তোলে।

৫. স্বাদচিত্ৰ:

কোনো খাদ্য বা বস্তুৰ সোৱাদৰ অনুভূতি জগায়।

ইয়াৰ উপৰি মানসিক বা আবেগিক চিত্ৰকল্পও কবিতাত বিশেষ গুৰুত্বপূৰ্ণ। উদাহৰণস্বৰূপে, ‘অকলশৰীয়া সন্ধিয়া’ বুলি ক’লে ই কেৱল সময়ৰ কথা নুবুজাই নিঃসংগতা আৰু বিষাদৰ এক মানসিক ছবি সৃষ্টি কৰিব পাৰে।

চিত্ৰকল্পৰ তাৎপৰ্য

চিত্ৰকল্পই—

- কবিতাক জীৱন্ত কৰি তোলে;
- বিমূৰ্ত অনুভূতিক মূৰ্ত ৰূপ দিয়ে;
- পাঠকৰ কল্পনাশক্তিক সক্ৰিয় কৰে;
- কবিতাৰ আবেগ গভীৰ কৰে;
- ভাষাক ব্যঞ্জনাময় কৰি তোলে;
- আৰু কবিতাৰ দৃশ্যমানতা বৃদ্ধি কৰে।

সেয়ে কবিতাত চিত্ৰকল্প হৈছে শব্দৰ জৰিয়তে ছবি অংকন কৰাৰ এক শিল্পকৌশল।

৪. প্ৰতীকবাদ

কবিতাৰ অৰ্থ প্ৰকাশৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰতীকবাদ এক গুৰুত্বপূৰ্ণ কাব্যিক পদ্ধতি। প্ৰতীক হৈছে এনে কোনো দৃশ্যমান বা পৰিচিত বস্তু, যিয়ে নিজৰ প্ৰত্যক্ষ অৰ্থৰ উপৰি আন এক গভীৰ, পৰোক্ষ বা ব্যঞ্জনাময় অৰ্থ প্ৰকাশ কৰে।

উদাহৰণস্বৰূপে, ‘আন্ধাৰ’ শব্দটোৰ প্ৰত্যক্ষ অৰ্থ পোহৰৰ অনুপস্থিতি। কিন্তু কবিতাত ই হতাশা, দুখ, মৃত্যু, নিঃসংগতা বা অনিশ্চয়তাৰ প্ৰতীক হ’ব পাৰে। একেদৰে ‘পোহৰ’ আশা, জ্ঞান, মুক্তি বা নতুন জীৱনৰ প্ৰতীক হ’ব পাৰে।

কিছুমান সাধাৰণ প্ৰতীক

প্ৰতীক	সম্ভাব্য ব্যঞ্জনাময় অৰ্থ
জোন	সৌন্দৰ্য, প্ৰেম, শান্তি
আন্ধাৰ	হতাশা, বিষাদ, অনিশ্চয়তা
পোহৰ	আশা, জ্ঞান, মুক্তি
পথ	জীৱনযাত্ৰা, ভৱিষ্যৎ
নদী	জীৱনৰ গতি, সময়
শুকান পাত ক্ষয়, বিচ্ছেদ, অনিত্যতা	
বসন্ত	যৌৱন, নতুনত্ব, আশা
শৰৎ	স্বচ্ছতা, সৌন্দৰ্য, পৰিৱৰ্তন
বৰষুণ	স্মৃতি, বেদনা, পুনৰ্জন্ম বা আশা

অৱশ্যে প্ৰতীকৰ অৰ্থ স্থিৰ নহয়। একে প্ৰতীকে বিভিন্ন কবিতাত বিভিন্ন অৰ্থ বহন কৰিব পাৰে। কবিতাৰ বিষয়বস্তু, প্ৰসংগ আৰু কবিৰ দৃষ্টিভংগীৰ ওপৰত প্ৰতীকৰ ব্যঞ্জনা নিৰ্ভৰ কৰে।

৫. চিত্ৰকল্প আৰু প্ৰতীকৰ পাৰ্থক্য

চিত্ৰকল্প আৰু প্ৰতীক একে নহয়, যদিও দুয়োটাৰ মাজত ঘনিষ্ঠ সম্পৰ্ক আছে।

চিত্ৰকল্পৰ মূল উদ্দেশ্য হৈছে পাঠকৰ মনত এটা মানসিক ছবি বা অনুভূতি সৃষ্টি কৰা।

আনহাতে প্ৰতীকৰ মূল উদ্দেশ্য হৈছে কোনো বস্তু বা ছবিৰ মাধ্যমেৰে গভীৰ বা পৰোক্ষ অৰ্থ প্ৰকাশ কৰা।

উদাহৰণস্বৰূপে, কবিতাত ‘শুকান পাত’ৰ বৰ্ণনাই যদি কেৱল শৰৎকালৰ এটা দৃশ্য পাঠকৰ মনত সৃষ্টি কৰে, তেন্তে সেয়া চিত্ৰকল্প। কিন্তু সেই ‘শুকান পাত’ যদি মানুহৰ জীৱনৰ ক্ষয়, বিচ্ছেদ বা মৃত্যুৰ অৰ্থ প্ৰকাশ কৰে, তেন্তে সেয়া প্ৰতীক হৈ পৰে।

অৰ্থাৎ, চিত্ৰকল্পই দেখুৱায়; প্ৰতীকে অৰ্থৰ দুৱাৰ মুকলি কৰে।

৬. আধুনিক কবিতাত এই উপাদানসমূহৰ গুৰুত্ব

আধুনিক কবিতাত কবিয়ে প্ৰত্যক্ষভাৱে সকলো কথা কৈ দিয়াৰ পৰিৱৰ্তে ব্যঞ্জনা, ইঙ্গিত, চিত্ৰকল্প আৰু প্ৰতীকৰ সহায়ত বক্তব্য প্ৰকাশ কৰে। ইয়াৰ ফলত কবিতাৰ অৰ্থ একমাত্ৰিক হৈ নাথাকে।

এজন পাঠকে কবিতাত যি অৰ্থ বিচাৰি পাব পাৰে, আন এজন পাঠকে তাত অন্য অৰ্থ বিচাৰি পাব পাৰে। এই বহুস্তৰীয় অৰ্থ আধুনিক কবিতাৰ এক গুৰুত্বপূৰ্ণ বৈশিষ্ট্য।

বিশেষকৈ প্ৰেম, বিচ্ছেদ, নিঃসংগতা, মৃত্যু, স্মৃতি, সামাজিক সংকট আদি বিমূৰ্ত অনুভূতি প্ৰকাশৰ ক্ষেত্ৰত চিত্ৰকল্প আৰু প্ৰতীক অত্যন্ত ফলপ্ৰসূ।

উপসংহাৰ

সামগ্ৰিকভাৱে ক'ব পাৰি যে কবিতাৰ সৃষ্টিত অনুকৰণে বাস্তৱৰ ভিত্তি প্ৰদান কৰে, কল্পনাই সেই বাস্তৱক শিল্পময় ৰূপ দিয়ে, চিত্ৰকল্পই অনুভৱ আৰু দৃশ্যক পাঠকৰ মনত জীৱন্ত কৰি তোলে আৰু প্ৰতীকবাদে কবিতাৰ অন্তৰ্নিহিত অৰ্থক গভীৰ আৰু ব্যঞ্জনাময় কৰি তোলে।

সেয়ে কবিতা কেৱল বাস্তৱৰ অনুকৰণ নহয়, আৰু কেৱল কল্পনাৰো সৃষ্টি নহয়। ই হৈছে বাস্তৱ, কল্পনা, অনুভূতি, ভাষা আৰু নান্দনিক চেতনাৰ সৃষ্টিশীল সমন্বয়। অনুকৰণে কবিতাক জীৱনৰ সৈতে সংযোগ কৰে, কল্পনাই তাক উৰ্ধ্বগামী কৰে, চিত্ৰকল্পই তাক দৃশ্যমান কৰে আৰু প্ৰতীকে তাক গভীৰ অৰ্থ প্ৰদান কৰে। এই চাৰিওটা উপাদানৰ সমন্বয়তেই কবিতা এক শক্তিশালী, ব্যঞ্জনাময় আৰু নান্দনিক শিল্পৰূপত পৰিণত হয়।

প্ৰশ্নোত্তৰঃ

১। কবিতাত অনুকৰণ আৰু কল্পনাৰ স্থান আলোচনা কৰা।

উত্তৰঃ

কবিতা সাহিত্যৰ এক সৃষ্টিশীল শিল্পৰূপ। কবিয়ে জীৱন, সমাজ, প্ৰকৃতি আৰু মানৱ-অভিজ্ঞতাৰ পৰা উপাদান গ্ৰহণ কৰি নিজৰ অনুভূতি, চিন্তা আৰু কল্পনাৰ সহায়ত তাক কবিতাৰ ৰূপ দিয়ে। এই সৃষ্টিপ্ৰক্ৰিয়াত অনুকৰণ আৰু কল্পনাৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা আছে।

সাহিত্যত অনুকৰণৰ ধাৰণাটো প্ৰাচীন গ্ৰীক সাহিত্য-তত্ত্বৰ সৈতে জড়িত। প্লেটো আৰু এৰিষ্টটলে *Mimesis* বা অনুকৰণৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিছে। অৱশ্যে সাহিত্যিক অনুকৰণ বাস্তৱৰ ছবছ নকল নহয়। কবিয়ে বাস্তৱ জীৱনৰ কোনো ঘটনা, দৃশ্য বা অনুভূতিক নিজৰ শিল্পবোধেৰে পুনৰ্নিৰ্মাণ কৰে। সেয়েহে অনুকৰণক বাস্তৱৰ সৃষ্টিশীল পুনৰ্ৰূপ বুলি ক’ব পাৰি।

আনহাতে, কল্পনা হৈছে কবিতাৰ সৃষ্টিশীল শক্তি। কবিয়ে বাস্তৱক যিদৰে দেখে, কল্পনাই তাক নতুন অৰ্থ আৰু ৰূপ প্ৰদান কৰে। উদাহৰণস্বৰূপে, নদী কবিৰ বাবে কেৱল পানীৰ সোঁত নহৈ জীৱনৰ গতি, সময়ৰ প্ৰবাহ অথবা বিচ্ছেদৰ প্ৰতীক হৈ উঠিব পাৰে।

কল্পনাৰ সহায়ত কবিয়ে—

- সাধাৰণ বস্তুত অসাধাৰণ অৰ্থ বিচাৰি পায়;
- বিমূৰ্ত অনুভূতিক মূৰ্ত ৰূপ দিয়ে;
- উপমা, ৰূপক, চিত্ৰকল্প আৰু প্ৰতীক সৃষ্টি কৰে;
- বাস্তৱ আৰু সপোনৰ মাজত সংযোগ স্থাপন কৰে।

সেয়ে অনুকৰণ আৰু কল্পনা পৰস্পৰৰ পৰিপূৰক। অনুকৰণে কবিক বাস্তৱৰ উপাদান দিয়ে আৰু কল্পনাই সেই উপাদানক শিল্পৰ ৰূপ দিয়ে।

অতএব, কবিতাত অনুকৰণে বাস্তৱৰ ভিত্তি নিৰ্মাণ কৰে আৰু কল্পনাই সেই বাস্তৱক নান্দনিক, সৃষ্টিশীল আৰু ব্যঞ্জনাময় ৰূপ প্ৰদান কৰে।

২। চিত্ৰকল্পবাদ কি? কবিতাত চিত্ৰকল্পৰ গুৰুত্ব আলোচনা কৰা।

উত্তৰঃ

কবিতাত শব্দৰ সহায়ত পাঠকৰ মনত কোনো দৃশ্য, শব্দ, গন্ধ, স্পৰ্শ, স্বাদ বা অনুভূতিৰ মানসিক ছবি সৃষ্টি কৰা কাব্যিক কৌশলক চিত্ৰকল্প (*Imagery*) বোলে। চিত্ৰকল্পৰ জৰিয়তে কবিয়ে কেৱল কোনো বিষয়ৰ কথা নকয়; পাঠকক সেই বিষয়টো দেখিবলৈ, শুনিবলৈ বা অনুভৱ কৰিবলৈ সক্ষম কৰি তোলে।

চিত্ৰকল্পৰ প্ৰধান প্ৰকাৰসমূহ হ’ল—

- (ক) দৃশ্যচিত্ৰ: চকুৰে দেখা দৃশ্যৰ মানসিক ছবি সৃষ্টি কৰে।
- (খ) শ্ৰৱণচিত্ৰ: কোনো শব্দ বা ধ্বনিৰ অনুভূতি জগায়।
- (গ) ঘ্ৰাণচিত্ৰ: কোনো গন্ধৰ অনুভূতি সৃষ্টি কৰে।
- (ঘ) স্পৰ্শচিত্ৰ: ঠাণ্ডা, গৰম, কোমল, কঠিন আদি স্পৰ্শৰ অনুভূতি প্ৰকাশ কৰে।
- (ঙ) স্বাদচিত্ৰ: কোনো বস্তুৰ সোৱাদৰ অনুভূতি জগায়।

চিত্ৰকল্পৰ জৰিয়তে কবিতাৰ বিমূৰ্ত অনুভূতিও পাঠকৰ ওচৰত মূৰ্ত হৈ উঠে। যেনে—‘অন্ধকাৰ’ শব্দটোৱে কেৱল পোহৰৰ অভাৱ নুবুজাই বিষাদ, হতাশা বা নিঃসংগতাৰ এক মানসিক ছবিও সৃষ্টি কৰিব পাৰে।

চিত্ৰকল্পৰ গুৰুত্ব—

1. কবিতাক জীৱন্ত কৰি তোলে।
2. পাঠকৰ কল্পনাশক্তি সক্ৰিয় কৰে।
3. বিমূৰ্ত অনুভূতিক মূৰ্ত ৰূপ দিয়ে।
4. কবিতাৰ আবেগ আৰু নান্দনিকতা বৃদ্ধি কৰে।
5. কবিতাৰ ভাষাক ব্যঞ্জনাময় কৰি তোলে।

সেয়ে চিত্ৰকল্প হৈছে শব্দৰ মাধ্যমেৰে ছবি অংকন কৰাৰ এক কাব্যিক কৌশল।

৩। প্ৰতীকবাদ কি? কবিতাত প্ৰতীকবাদৰ স্থান আৰু তাৎপৰ্য আলোচনা কৰা।

উত্তৰ:

কোনো দৃশ্যমান বস্তু, ঘটনা বা চিহ্নৰ জৰিয়তে তাৰ প্ৰত্যক্ষ অৰ্থৰ উপৰি কোনো গভীৰ বা পৰোক্ষ অৰ্থ প্ৰকাশ কৰা কাব্যিক পদ্ধতিক প্ৰতীকবাদ বোলে।

উদাহৰণস্বৰূপে, ‘পোহৰ’ শব্দটোৰ সাধাৰণ অৰ্থ আলো। কিন্তু কবিতাত পোহৰ আশা, জ্ঞান, মুক্তি বা নতুন জীৱনৰ প্ৰতীক হ’ব পাৰে। একেদৰে ‘আন্ধাৰ’ হতাশা, দুখ বা অনিশ্চয়তাৰ প্ৰতীক হ’ব পাৰে।

কবিতাত ব্যৱহৃত কিছুমান সাধাৰণ প্ৰতীক হ’ল—

- জোন — প্ৰেম, সৌন্দৰ্য, শান্তি
- আন্ধাৰ — হতাশা, বিষাদ
- পোহৰ — আশা, জ্ঞান
- নদী — জীৱন আৰু সময়ৰ গতি
- পথ — জীৱনযাত্ৰা
- শুকান পাত — ক্ষয়, বিচ্ছেদ, অনিত্যতা
- বসন্ত — যৌৱন, নতুনত্ব আৰু আশা

প্ৰতীকবাদৰ মূল বৈশিষ্ট্য হৈছে ব্যঞ্জনা। কবিয়ে সকলো কথা পোনপটীয়াকৈ প্ৰকাশ নকৰি প্ৰতীকৰ মাধ্যমেৰে পাঠকক গভীৰ অৰ্থ অনুধাৱনৰ সুযোগ দিয়ে।

আধুনিক কবিতাত প্ৰতীকবাদৰ গুৰুত্ব অধিক। কাৰণ আধুনিক কবিতাত প্ৰেম, নিঃসংগতা, মৃত্যু, অস্তিত্ব-সংকট, সামাজিক বেদনা আদি জটিল অনুভূতি প্ৰায়ে প্ৰতীকৰ মাধ্যমেৰে প্ৰকাশ কৰা হয়।

অতএব, প্ৰতীকবাদে কবিতাক গভীৰ, ৰহস্যময়, ব্যঞ্জনাময় আৰু বহুমাত্রিক কৰি তোলে।

৪। চিত্ৰকল্প আৰু প্ৰতীকবাদৰ মাজত পাৰ্থক্য আলোচনা কৰা।

উত্তৰ:

চিত্ৰকল্প আৰু প্ৰতীক দুয়োটাই কবিতাৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ প্ৰকাশ-কৌশল। কিন্তু দুয়োটাৰ উদ্দেশ্য একে নহয়।

চিত্ৰকল্প

প্ৰতীক

মানসিক ছবি সৃষ্টি কৰে

গভীৰ অৰ্থ প্ৰকাশ কৰে

ইন্দ্ৰিয়গ্ৰাহ্য অনুভূতিৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিয়ে

ব্যঞ্জনাময় অৰ্থৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিয়ে

পাঠকক কোনো দৃশ্য বা অনুভূতি অনুভৱ কৰায় পাঠকক কোনো অন্তৰ্নিহিত অৰ্থ উপলব্ধি কৰায়

তুলনামূলকভাৱে অধিক দৃশ্যমান

তুলনামূলকভাৱে অধিক অৰ্থব্যঞ্জক

উদাহৰণস্বৰূপে, শুকান পাতৰ বৰ্ণনাই যদি কেৱল শৰৎকালৰ দৃশ্যৰ ছবি সৃষ্টি কৰে, তেন্তে সেয়া চিত্ৰকল্প।

কিন্তু সেই শুকান পাত যদি জীৱনৰ ক্ষয় বা মৃত্যুৰ অৰ্থ প্ৰকাশ কৰে, তেন্তে ই প্ৰতীক।

সেয়ে ক'ব পাৰি—চিত্ৰকল্পই পাঠকৰ মনত ছবি আঁকে আৰু প্ৰতীকে সেই ছবিৰ অন্তৰ্নিহিত অৰ্থ উন্মোচন কৰে।

৫। “কবিতা বাস্তৱৰ হুবহু প্ৰতিলিপি নহয়; ই বাস্তৱৰ সৃষ্টিশীল পুনৰ্ৰূপ” —ব্যাখ্যা কৰা।

উত্তৰ:

কবিতাৰ উপাদানৰ এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ উৎস হৈছে বাস্তৱ জীৱন। কবিয়ে প্ৰকৃতি, সমাজ, মানুহৰ আচৰণ, প্ৰেম, বিৰহ, সুখ, দুখ আদি বাস্তৱৰ পৰা গ্ৰহণ কৰে। কিন্তু সেইবোৰক হুবহু নকল নকৰে।

বাস্তৱ অভিজ্ঞতা কবিৰ মনত প্ৰৱেশ কৰাৰ পিছত অনুভূতি, কল্পনা, চিন্তা আৰু শিল্পবোধৰ দ্বাৰা ৰূপান্তৰিত হয়। ফলত বাস্তৱৰ এটা সাধাৰণ ঘটনা কবিতাত এক গভীৰ মানৱীয় অৰ্থ লাভ কৰিব পাৰে।

যেনে, বাস্তৱত বৰষুণ কেৱল প্ৰাকৃতিক ঘটনা। কিন্তু কবিৰ কল্পনাত বৰষুণ হৈ পৰিব পাৰে প্ৰিয়জনৰ স্মৃতি, বিচ্ছেদৰ বেদনা অথবা নতুন জীৱনৰ আশাৰ প্ৰতীক।

সেয়ে কবিতাত বাস্তৱৰ উপস্থিতি থাকিলেও ই বাস্তৱৰ ফটোকপি নহয়। কবিয়ে বাস্তৱক নিজৰ সৃষ্টিশীল চেতনাৰে পুনৰ নিৰ্মাণ কৰে। এই কাৰণেই কবিতা বাস্তৱৰ সৃষ্টিশীল পুনৰ্ৰূপ।

খ) চমু প্ৰশ্নৰ উত্তৰ

১। অনুকৰণ বুলিলে কি বুজা?

বাস্তৱ জীৱন, প্ৰকৃতি বা মানৱ-অভিজ্ঞতাক শিল্পময়ভাৱে পুনৰ্ৰূপিত কৰাকে অনুকৰণ বোলে।

২। *Mimesis* কি?

Mimesis হৈছে অনুকৰণৰ গ্ৰীক ধাৰণা। সাহিত্যত বাস্তৱৰ শিল্পময় অনুকৰণ বা পুনৰ্ৰূপিত ইয়াৰ দ্বাৰা বুজোৱা হয়।

৩। সাহিত্যত অনুকৰণৰ ধাৰণাটো কাৰ সৈতে জড়িত?

মূলতঃ গ্ৰীক দাৰ্শনিক প্লেটো আৰু এৰিষ্টটলৰ সৈতে।

৪। এৰিষ্টটলৰ অনুকৰণ তত্ত্ব কি?

এৰিষ্টটলৰ মতে শিল্পত অনুকৰণ মানুহৰ স্বাভাৱিক প্ৰবৃত্তি আৰু কবিতাই জীৱন আৰু কাৰ্যকলাপক সৃষ্টিশীলভাৱে অনুকৰণ কৰে।

৫। কল্পনা কি?

বাস্তৱ অভিজ্ঞতা বা চিন্তাক মনত নতুন ৰূপত গঠন আৰু সৃষ্টিৰ ক্ষমতাই কল্পনা।

৬। কবিতাৰ সৃষ্টিত কল্পনাৰ ভূমিকা কি?

কল্পনাই বাস্তৱ অভিজ্ঞতাক নতুন ৰূপ দিয়ে আৰু উপমা, ৰূপক, চিত্ৰকল্প, প্ৰতীক আদি সৃষ্টিত সহায় কৰে।

৭। পুনঃসৃষ্টিমূলক কল্পনা কি?

আগতে দেখা বা অনুভৱ কৰা কোনো বস্তু বা ঘটনাক মনত নতুন ৰূপত পুনৰ গঠন কৰাকে পুনঃসৃষ্টিমূলক কল্পনা বোলে।

৮। সৃষ্টিমূলক কল্পনা কি?

সম্পূৰ্ণ নতুন সংযোগ, ভাব বা মানসিক জগত সৃষ্টি কৰাৰ ক্ষমতাই সৃষ্টিমূলক কল্পনা।

৯। চিত্ৰকল্প কি?

শব্দৰ সহায়ত পাঠকৰ মনত কোনো দৃশ্য, শব্দ, গন্ধ, স্পৰ্শ বা অনুভূতিৰ মানসিক ছবি সৃষ্টি কৰাকে চিত্ৰকল্প বোলে।

১০। *Imagery*ৰ অৰ্থ কি?

*Imagery*ৰ অৰ্থ হৈছে চিত্ৰকল্প।

১১। চিত্ৰকল্পৰ প্ৰধান প্ৰকাৰ কি কি?

দৃশ্যচিত্ৰ, শ্ৰাব্যচিত্ৰ, স্পৰ্শচিত্ৰ আৰু স্বাদচিত্ৰ।

১২। দৃশ্যচিত্ৰ কি?

চকুৰে দেখা কোনো দৃশ্যৰ মানসিক ছবি সৃষ্টি কৰা চিত্ৰকল্পক দৃশ্যচিত্ৰ বোলে।

১৩। শ্ৰাব্যচিত্ৰ কি?

কোনো শব্দ বা ধ্বনিৰ মানসিক অনুভূতি সৃষ্টি কৰা চিত্ৰকল্পক শ্ৰাব্যচিত্ৰ বোলে।

১৪। প্ৰতীক কি?

কোনো বস্তু বা চিহ্নৰ জৰিয়তে তাৰ প্ৰত্যক্ষ অৰ্থৰ উপৰি গভীৰ বা পৰোক্ষ অৰ্থ প্ৰকাশ কৰাই প্ৰতীক।

১৫। প্ৰতীকবাদ বুলিলে কি বুজা?

প্ৰতীকৰ মাধ্যমেৰে গভীৰ আৰু পৰোক্ষ অৰ্থ প্ৰকাশ কৰা কাব্যিক পদ্ধতিকে প্ৰতীকবাদ বোলে।

১৬। ‘আন্ধাৰ’ কিহৰ প্ৰতীক?

প্ৰসংগভেদে আন্ধাৰ বিষাদ, হতাশা, মৃত্যু বা অনিশ্চয়তাৰ প্ৰতীক হ’ব পাৰে।

১৭। ‘পোহৰ’ কিহৰ প্ৰতীক?

পোহৰ সাধাৰণতে আশা, জ্ঞান, মুক্তি আৰু নতুন জীৱনৰ প্ৰতীক।

১৮। ‘নদী’ কিহৰ প্ৰতীক?

নদী কবিতাত জীৱন, সময় আৰু পৰিৱৰ্তনৰ গতিশীলতাৰ প্ৰতীক হ’ব পাৰে।

১৯। ‘পথ’ৰ প্ৰতীকী অৰ্থ কি?

‘পথ’ সাধাৰণতে জীৱনযাত্ৰা, লক্ষ্য বা ভৱিষ্যৎৰ প্ৰতীক।

২০। চিত্ৰকল্প আৰু প্ৰতীকৰ মাজত মূল পাৰ্থক্য কি?

চিত্ৰকল্পই মানসিক ছবি সৃষ্টি কৰে; প্ৰতীকে সেই ছবি বা বস্তুৰ মাধ্যমেৰে গভীৰ অৰ্থ প্ৰকাশ কৰে।

২১। আধুনিক কবিতাত প্ৰতীকবাদৰ গুৰুত্ব কি?

প্ৰতীকবাদে আধুনিক কবিতাৰ জটিল অনুভূতি আৰু চিন্তাক সংক্ষিপ্ত, পৰোক্ষ আৰু ব্যঞ্জনাময়ভাৱে প্ৰকাশ কৰাত সহায় কৰে।

২২। “চিত্ৰকল্পই দেখুৱায়, প্ৰতীকে অৰ্থ প্ৰকাশ কৰে”—ব্যাখ্যা কৰা।

চিত্ৰকল্পৰ মূল কাম হৈছে পাঠকৰ মনত কোনো দৃশ্য বা অনুভূতিৰ ছবি সৃষ্টি কৰা; আনহাতে প্ৰতীকৰ মাধ্যমেৰে সেই ছবি বা বস্তুৰ অন্তৰ্নিহিত অৰ্থ প্ৰকাশ কৰা হয়। সেয়ে চিত্ৰকল্পই দৃশ্যমানতা আৰু প্ৰতীকে অৰ্থব্যঞ্জনা প্ৰদান কৰে।